

Táj és lélek*

II. Az észlelés természetéről

József Attila
Falu

Mint egy tányér krumplipaprikás,
lassan gőzölög lusta,
langy estében a piros palás,
rakás falucska.

Itt is, ott is karcsú füst – remény –
tünődni, merre szálljon,
áll kicsit a kémény küszöbén
és int a tájon.

Akácocskát babrál a homály.
A fa telt, kicsi keble
beléreszket, csöpp sóhaja száll –
levegő-lepke.

S körülem, míg elfed hallgatag
a lágy borongás bokra,
ugatások némán hullanak
nagy bársonyokra...

...Lámpát gyújtanak az asszonyok.
És erőlködve, rángva,
égbe röppenne, mint elnyomott
lélek, a lángja.

El is lobban mind... Egy fény a rét.
Az anyás hold-világa
elé nyújtja kövér tenyerét
egy bodza-ága.

Örök boldogság forrása mos
egy rekedt, csorba téglát.
Smaragd Buddha-szobrok harmatos
gyepben a békák.

A vadzab, ki kardot vont elő,
fejét mélyen lehajtja.
Most a dicsőség és az erő
a repedt pajta...

...Benne csend van. Mintha valami
elhangzott volna csengve.
Fontolni lehet, nem hallani.
Nincs, csak a csendje.

S ahogy földeriül az értelem,
megérti, hogy itt más szó
nem eshetett, mint ami dereng:
eke és ásó.

Szó, mert velük szólal a paraszt
napnak, esőnek, földnek.
Szó, mint szóval mondom én el azt
gondos időnek.

Szó, mint csecsemőnek a mosoly.
Veregetés a lónak.
Szó. De tiszta értelmű, komoly
tagja a szónak...

...Hallgatom az álmodó falut.
Szorongó álmok szállnak;
meg-megrebbentik az elaludt
árnyú fűszálat.

Alszanak az egek, a mezők.
Ostorok, csizmák, kések.
Lombok közt a tiszta, tág közök.
S a levélrések.

* A tanulmány első része megjelent a Palócföld 2006/3. számában.

*Alszanak a nyers, nehéz szavú,
kiszikkadó parasztok.
Dombocskán, mint szíviükön a bú,
ülök. Virrasztok.*

József Attila verse különleges érzékenységgel arról szól, hogy a táj beszél hozzánk és mond nekünk valamit. Tiszta Szó ez, egyedi és különleges. Van-e aki fel fogja, mit rejtenek, mit üzennek a tájak? Nagy Szó egy táj. Rejtett, titokzatos. Túl nagy Szó, hogy – különleges pillanatainktól eltekintve – emberi érzékenységünk fel tudja fogni. Olyan ez, mint az emberekkel való kapcsolat. Az emberi lény áll hozzánk legközelebb a világmindenség élőlényei közül, de alig tudunk valamit érzékelni egymásból. Az igazi Beszélőt eltakarja a sokféle külsőség, a fizikai test vagy megnyilvánulásainak esetlegessége, de eltakarja figyelmünk szokásos zavartsága is. Akkor sem tudunk igazán hallgatni, ha valaki másra kellene figyelni, akkor meg különösen nem, ha egy tájat szemlélünk. Erre csak gyermekek képesek. Vagy gyermeki érzékenységgel szemlélődő, végtelen érzékenységű és sebezhető költők. Mi, felnőttek, csak fecsegünk, ha egy táj, akár csak egy pillanatra is megérint minket. Érzékelünk valami nagyon fontosat – de nem tudunk „odahallgatni”.

A felnőttég éppen ez: nem tudok hallgatni. Az igazi odafordulást felnőttként meg kell – meg kellene – tanulnunk. Hogyan volna lehetséges, hogy tájak, emberek valóban szóljanak hozzánk?

*

Ma alig van tiszta tájkarakter. A civilizáció átalakítja a hegyeket, völgyeket. A reformkorban például Pest-Budán hatalmas zöldterületek voltak. Azóta ezek már jórészt eltűntek. Egy hasznosság-elvű tudat építeti be őket, s hoz létre – azóta is! – maga és mások számára a betonrengeteget. Ebben a börtönben magunk sem tudunk arról, hogy létezik táj vagy tiszta tájkarakter. A turizmus is ipar, szervezett, megrendelt, gyógyászok által javallt „hasznos”, mely jót tesz az egyébként is zárt életet élő léleknek. A mai városi embernek nincs kapcsolata a természettel. Pedig valamikor ez a kapcsolat nagyon is élő volt: napi érintkezést jelentett a budai dombokkal, ligetekkel, a pesti homokkal, melyet fölkapott és a városiakok szemébe fújt a szél, a Duna áradásával és apadásával. 1838-ban például a folyó a fél várost megtámadta: a belvárosban embermagasságig ért a víz. Mostani árvizeink megváltozott éghajlati adottságainkról tájékoztatnak, és – miképpen az az ideai árvíz esetében történt – legfeljebb csak politikai izgalmat jelentenek, melyet jócskán felnagyít az írott sajtó. Így el lehet adni az újságokat...

Az emberi léleknek rossz a természettől való elszakítottóság. A betonrengetegben élő ember elszigetelt, olyan, mintha nem jutna levegőhöz. Észre is csak akkor veszi, ha zártságából kiszabadul. A városban a természeti környezet naponta zsugorodik, fogy az érintetlen zöldterület, erdő, fa. Ezt a „szép új világot” egy kényelem-szerető mentalitás építi – minek következtében völgyek s hegyek csupán aszfaltozott utak emelkedő vagy ereszkedő voltában maradtak ránk a 21. századra. Csak azt vesszük észre, autónk több vagy kevesebb benzint fogyaszt. Ha felfelé menet sok benzinünk fogy, jobb autót veszünk. Az út mentén házak, egyik a másik után. A fák is megritkultak. Ha néha előbukkan egy-egy – oázisként hat a téglá- vagy betonrengetegben.

A levegő is más, mint lehetett a 19. században. A nagyvárosokban vergődik a növényi élet. A fák gyökerei a betonburkolat alatt egészségtelen létre kárhoztatottak, nem képesek természetes lélegzésre. Az ember számára, aki ezt a természetellenes közeget létrehozza, már jóval korábban megszűnt a természettel való napi kapcsolat, eszébe sem jutnak az élővilág lényei. Szinte „természetes”, hogy magát is elzárja a természettől. Alig tud róla.

Mikor láttál utoljára csillagos égboltot? Mikor feledkeztél bele báránnyfelhők vonulásába? Mikor nézted utoljára a Duna hullámain? Nem emlékszünk erre.

Ez az emlékezet-kihagyás a modernkor egyik legmélyebb betegsége.

*

Gyógyíthat-e a táj? Persze – gyógyíthat. Egy ideig. Aztán visszazuhanunk szokásainkba. Karaktert formál-e a táj? Persze – egy ideig. De épp ott, ahol a hatások érvényesülnek, ahol befolyásolhatók vagyunk, ott nem vagyunk egészségesek, ott nem vagyunk szabadok. Az igazi szabadság az ember megismerő alanyiségéből fakad, nem kötődik semmihez. Szabad. Minden ellenére.

Alakítja-e a táj az embert? Hiszen – mondhatjuk – Norvégiában másféle emberek élnek, mint Magyarországon, és Kínában is mások, mint Amerikában. Független az emberi karakter a tájtól, amelyben élünk?

Nagyvárosokban ez a kérdés ellenőrizhetetlen, hiszen a mai budapesti ember például alig-alig találkozik „tájjal”. Kolozsvarott nem kell sokat menned, hogy egybefüggő, zöld mezőt láss, de a nagyvárosi ember ettől távol él.

Játsszunk el a gondolattal: a táj alakítja az embert!

Ha így volna, akkor minden kiskunlacházi ember egyforma vagy majdnem egyforma lenne. A tájakat le lehetne olvasni az emberekből. Lenyomatként hurcolnák magukban természeti környezetüket. És aki ezt vizsgálja? Melyik táj lenyomatát hordozva jelenti ki valaki, hogy N. N. „kiskunlacházi tájas”, vagy... – hiszen Kiskunlacháza is sokarcú, van faluvég és kurta kocsmá, van falu eleje is... –, szóval a különböző tájakban élő ember hogy ítélheti meg, hogyan ismerheti fel más tájak sajátosságait idegen emberek lelkében? Az ily módon befolyásolt ember számíthat-e gondolatai igazságára? Lehet-e egyáltalán ebben egyetértésre jutnunk? Ha egy New York-i ember ítéletét veszem alapul, ő bizonyára New York természeti környezetétől determinálva – leszámítva mondjuk azt, hogy Manhattan is egészen más, mint Brooklyn – mást kell lásson a kiskunlacházi emberből, mint az, aki – mondjuk – Amsterdamban él. De egyikük sem számíthat véleményének igazságára, hiszen determináltságuk következtében mindketten csak torzított emberképet képesek látni – New York vagy Amsterdam szemszögéből. Igen ám, de ez a gondolat, pont ez, amit most a kedves olvasó felfogott, mennyire tarthat igényt bármiféle igazságra? Hiszen ezt egy budapesti értelmiségi mondja – egy New York-i vagy amsterdami másikról, aki egy kiskunlacházi harmadikról alkot(na) fogalmat. Ha az én budapesti természeti környezetem – már amennyire van ilyen! – befolyásolja gondolat- s érzésvilágomat, mellyel New York-i, amsterdami tájélményen felnövekedett barátunkat érzékelem, látom, s így alkotok képzetet arról, amit ő közös, kiskunlacházi barátunkról gondol vagy gondolhatna – alighanem az ellenőrizhetetlen követhetlenség mezőin bolyongunk.

Világos, hogy ez nem így van.

De még valamit kell kérdeznem: hol kezdődik a lacháziban a tájhatás, és hol fejeződik be? Mikor beszél belőle a táj, és mikor beszél belőle valami más? Mert ha

van egyáltalán olyan helyzet, amikor nem a táj beszél belőle, jó lenne tudni, erre volna jó igazán odafigyelni, hiszen talán az lenne éppen igazán ő, aki nem determinált valamilyen hatástól. (Feltéve persze, hogyha nem valamilyen más táj hatására mondana éppen valamit – melyre egyébként minden esélye megvan...) Igen ám, de aki ezt megállapítja, eldönti, mikor nem teszi éppen hogy táj-hatás alapján mindezt? Mert ezt is jó lenne tudni... Hiszen ha nem vagyok determinált, akkor mégiscsak igényt tarthatok az igazság morzsáira, szemben azzal az esettel, amikor teljes determináltságom következtében semmiféle igazságra nem tarthatok igényt. Sőt, van itt még egy el nem hanyagolható bökkenő: az, aki ezt most érti, igen, igen, Ön, pontosan Ön, ki épp most olvassa, amit lejegyeztem, Ön milyen determináltsággal olvassa mindezt? Milyen „tájon keresztül”? Azaz hogy: milyen a „szemüvege”? De mondjuk, mindez csak merő szofisztika. Ám akkor is fölmerül a kérdés: ki mondja ezt? Rendelkezik-e az illető olyan megismeréssel, melyre rábízhatja magát, mely szerint képes eldönteni, hogyan is vannak a dolgok, vagy nem, és akkor megállapításainak bármelyike merő illúzió? Szabad-e az ember, vagy nem szabad? – teszi fel a kérdést Rudolf Steiner *A szabadság filozófiája* elején, vagy minden ezzel kapcsolatos helyeslés illúzió csupán? A kérdés, mely a tájjal kapcsolatosan fölmerül, nem a tájjal kapcsolatos, hanem az alannyal, aki ezt a kérdést fölteszi. És – ahogy ezt Steiner pontosan megfogalmazza – lényegében a szabadság problematikájával áll kapcsolatban. De lépünk tovább ebben a furcsa kérdezz-felelek-játékban! Hiszen ha a táj határozza meg az embert, akkor meghatározza más is. Például a nyelv. A magyar, ukrán, szerb stb. nyelv. Nem így van? Persze, hogy nem így van, hiszen a válasz csak egy nyelvtől független fórumtól jöhet. Ha az embert meghatározná a nyelv, semmit se tudna sem meghatározottságáról, sem függetlenségéről, és nem is tudna „én”-t mondani. „Én”-t azért tud mondani, mert valamennyi meghatározottságára rálát, és ebből a pontból nézve független is. Például rálát a fogalmakra, amivel jelét adja gondolatainak. De a gondolat maga jel fölötti, jelentés. Minden emberben az, ezért tudjuk egymást érteni. Igazság szerint. Mert el tudom dönteni, hogy egy gondolat igaz-e vagy sem. De azt nem tudom átlátni, hogy egy gondolat Kiskunlacháza-alsóról vagy -felsőről származik-e, alföldi-e vagy hegyvidéki, 2000 méter feletti vagy alatti, Tisza- vagy Duna-melléki... Látszik-e távolból a Ság teteje, vagy csak a dunántúli dombok somogyi vonulata Niklánál? – merthogy Berzsenyi Dánielnél ezt a kérdést kellene felvetnünk. És hány determináló tényező lehet itt még, hohó! Micsoda orgiát lehet itt csapni determináltságokból, tessék csak meggondolni! Hiszen itt van például a magyarság-kérdés! Mennyire vagyok én meghatározva „származásilag”? Kicsit vagyok magyar vagy nagyon? Minden őszám magyar volt? No akkor másképp látom az igazságot? Mert ugye azt mondtuk épp, hogy az igazságot el tudjuk dönteni. Aki tizednyit magyar, másképpen látja az igazságot, mint aki 99 százaléknnyira magyar? Lehet erről tudni? Hogyan kellene ezt igazolni? Tapasztaljuk idegenszívűségünket vagy magyarságunkat? Van-e színe a gondolatnak, mert hogy elsősorban *igaznak* kell lennie egy gondolatnak, ahhoz kétség nem fér. No már most, ha én magyar vagyok, akkor gondolkodásom piros-fehér-zöld lesz? Ha román – kék-sárga-piros? Ki dönti el? Aki kék-sárga-piros módon gondolkodik, vagy aki piros-fehér-zöld módon? Ugye fogas kérdés? És megint a determináltság fránya akadálya! Hiszen ha determinál engem a származásom, akkor gondolataim semmiféle igazságra nem tarthatnak igényt, nem igaz? Bármit

válaszolnak, igaznak fogják elismerni, s egyben igazolni fogják, hogy noha az ember mindenféle tévedésre és téveszmére hajlamos – tudhat is róla, rá is láthat! –, de egyet nem tud elkerülni: tetszik, nem tetszik *saját megismerése* alapján ítéli meg a dolgok „hogyan”-ját, és ezt bizony aszerint teszi, hogy igaznak ítél-e valamit vagy sem. Az *igazság* pedig *tudat feletti* valami, nem kódolható, nem számítható, nem alakítható át, nem változtatható tetszésünk szerint, legfőképpen azonban nem vezethető vissza semmire, következésképpen determinált sem lehet. Csak jelen ideje van. Most, pont most igazolja Ön is, aki ezeket a sorokat olvassa, megérti, felfogja, elfogadja vagy elhárítja. Ezt kikerülni, kijátszani nem lehet, még ha valaki olyan hazafinak képzei is magát, mint ide Lacháza.

A fenti kérdés összefoglalóan így hangzik: determinált-e az ember? Lehet az. De ha az, tudhat-e róla? Ha tud vagy tudhat róla, ez a szabadság legfényesebb bizonyítéka. A forma, amelyre rálátunk, csak a forma nélküliből látható, annak jelenlétét igazolja.

*

Hat-e a táj az emberre?

Persze hogy hat. Mint minden változás. Például megnyugtat vagy felizgat, vagy éppen melankolikussá tesz. Már arra hat, aki képes befogadni valami újat. Most. Itt van Szeged példája, ahová újra és újra visszavágyom. Ha ott vagyok, „majdnem” megtalálom, amit keresek. Azért „majdnem”, mert valahogy odavágyódásom erősebb, mint az, amit ott felfogni képes vagyok. Kevesebbet érzékelek a jelenben, mint amit képzeletben. Vágyaimban van Szeged inkább, nem is a valóságban. Juhász Gyula például tökéletesen ki tudta fejezni azt a sajátos atmoszférát, ami miatt Szegedet szeretem. „Szőke” a Tisza, hogyne volna az! És álmosan melankolikus az egész város. Még derűje is széles, lassú. Hatott Juhászra? Kezdetben bizonyára hatott. Felerősíthette eredendően melankolikus természetét. De azért nem gondolhatjuk, hogy minden szegedi olyan, mint Juhász Gyula volt. A lélek – ha egészséges! – *érzékeli*, nem önmagába zárt, az adott tájat, hangulatot fogadja be jó esetben *megismerő, értő módon*. Tehát nem a szegedi melankolikus táj – tőlem függetlenül ilyen nem is létezhet! – hatását érzékeljük Juhász Gyula szegedi tájverseiben – legalábbis jó vers esetén nem –, hanem a *költő* fejezi ki a táj karakterét versének ritmusával, zenéjével, álmodozó hangulatával – ezek mind tudatfeletti, Szó-jellegű valóságok –, amelyek a tájból számára érzékelhetővé és kifejezhetővé válnak, melyekkel az érzékelés pillanatában egy – és amelyekre utólag *rálát*. Azaz: szabad tőle. Egy táj érzékelt hangulata egy versben csak azzal a szabad, forma nélküli alannal együtt értendő, *aki ezt tapasztalja*.

Babits Mihály A lírikus epilógja

Csak én bírok versemnek hőse lenni,
első s utolsó mindenik dalomban:
a mindenséget vágyom versbe venni,
de még magamnál tovább nem jutottam.

S már azt hiszem: nincs rajtam kívül semmi,
de hogyha van is, isten tudja hogy' van?
Vak dióként dióban zárva lenni
s törésre várni beh megundorodtam.

Bűvös körömből nincsen mód kitörnöm.
Csak nyílam szökhet rajta át: a vágy –
de jól tudom, vágyam sejtése csalfa.

Én maradok: magam számára börtön,
mert én vagyok az alany és a tárgy,
jaj én vagyok az ómega s az alfa.

*

Egy táj mindig más – hisz aki tapasztalja, soha nem képes ugyanaz lenni. Megfigyeltem ismétlődő tátrai kirándulásaimon, hogy a vidék, akárhányszor is jártam már arra, mindig olyan, mintha sose láttam volna. Igaz a mondás: „kétszer nem léphetünk ugyanabba a folyóba.” Ezért a táj – jó esetben – mindig más. És ha ezt valaki ki akarja fejezni költeményben, festményben, muzsikában – a vers, kép, zene azzal a csönddel együtt Szó[1], mely ott hallgat minden jel fölött a képben, szavakban, ritmusokban, dallamokban. A táj akkor él számunkra, ha figyelünk rá, ha hagyjuk, hogy mondja magát, ha az elhallgatás csöndje révén engedjük beszélni azt a hatalmas Szót, amit egy-egy táj mond nekünk. Ha az ember érzeke – szabad. A figyelem révén az. A figyelem bármivel képes azonossá válni, mert ilyen a természete. Az odaadottságban él. Aki az érzékelésben képes megmaradni – tapasztalja a szabadságát.

*

Érdemel-e külön figyelmet észlelésünk, vagy csak egy elhanyagolható jelenségről van szó, mely különleges figyelmet nem érdemel? Még csak érintettnek sem érezzük magunkat, azt hisszük – némileg joggal! –, hogy csak okos elméletről van szó. Természet iránti érzékenységünk kimerül állásfoglalásainkban a környezetvédelem sokféle kérdésében, elmélet marad az egész. Talán meg is kérdezzük egy aktuális szakembert: mi a véleménye?

Mindenekelőtt tisztáznunk kell: mit nevezünk észlelésnek.

Észleljük azt, amit látunk. Látásunk mégsem azonos észlelésünkkel. A látás, érzékelésünk sajátos területe; észlelésünk több ennél: van közben egy fogalmi mozzanat – fogalmakkal határozzuk meg, amit láttunk. Ez igen gyorsan, időben meghatározhatatlanul gyorsan történik.

Magát az észlelést hétköznapi érzékelésünk szintjén nem tapasztaljuk, csak észlelésünk eredményét. Csak a *látottat*, *hallottat*, *érezkeltet* tudjuk észrevenni. Ebből két dolog következik. Az egyik, hogy az érzékszervek – így az észlelés elsődleges érzékszerve, a szem is – önzetlenek, nincs bennük semmi önérző. Nem érzem a szemem. Ha érzem, beteg. Ablak a „külvilágra”. (Az idézőjel nem véletlen, hiszen e fogalomnak nincs realitása. A „külső” világról csak úgy vehetünk tudomást, ha már „belső” lett. Ebből is látszik, hogy az észlelés, érzékelés se „kint”, se „bent” nem történik. Amikor megtörténik: „azonosság.” Csak nem tapasztalom épp akkor,

amikor „azonos” vagyok. Még azt sem mondhatjuk, hogy ez az úgynevezett „azonosság” csak úgy önmagában van, hiszen a látott, hallott, érzékelt világ csak azzal az alannal együtt létezik, aki lát, hall, érzékel. A világ tőlem függetlenül, nélkülem nincs. Csak vele való azonosságom nem válik tapasztalássá. Talán épp ez a lét-tapasztalás volna a mai tudati helyzet igazi értelme. Ami persze nem adott, nem kész.)

A másik észreveendő, hogy a mai ember számára az érzékelt világ a nyelv segítségével válik tudatossá. Fogalmakon keresztül. Amire nincs fogalmunk, olyan, mintha nem is lenne számunkra. Illetőleg azt tapasztalom: „nem értem”, „nem tudom”. Van, de „nem érthető” – pont ez az értelme. Hiszen eredendően értelemre hangolt lények lévén nem tudunk eltekinteni értelemre hangoltságunktól. Csak olyat tudunk látni, érteni, amiről többé-kevésbé tudjuk, hogy *mire való*. A látott, hallott, érzékelt világ megnevezése az észlelési folyamat második fázisa. Először szemem révén azonos vagyok, de nem tudok róla, hogy mivel vagyok azonos – második fázisban pedig, utólag, megnevezem, hogy mit láttam. Ezt csak akkor tudom megtenni, ha már kiestem az azonosságból. „Én látom azt!” Ezt a mozdulatot a gyerek a beszéd elsajátítása idején tanulja meg a felnőttől. Nem a szavakat tanulja meg, hanem a rálátást a szavakra; a szavaktól független fórum – figyelem, én – megszületése a legfontosabb, hiszen minden nyelv a nyelv fölöttiből való, és e nélkül a nyelv fölöttiség nélkül semminek nem lehetne értelme. (Csak valaki számára van nyelv. Csak valaki lát értelmet.) Ezt leginkább azzal tudnám érthetővé tenni, hogy amikor egyik nyelvből a másikba ültetünk át egy szöveget, akkor a szöveg értelmét mindenképpen vissza kell alakítanunk a szavak fölöttibe, abba a „folyékonyságba”, ahonnan a szavak származnak. Csak ha ezt megtettük, akkor tudjuk ugyanazt az eleven értelmet egy másik nyelvben kifejezni. Ilyenkor gyakran tapasztaljuk, hogy egy-egy élő gondolatot alig-alig lehet egy másik nyelv másképpen strukturált fogalmaival kifejezni. Nagyon szemléletesen látszik ez költemények esetében, melyek legtöbbször kifejezhetetlenek egy másik nyelv idegen struktúráival. Gondoljanak Ady, József Attila, Pilinszky verseire, melyek nem tudnak megszólalni a maguk fenségével egy idegen nyelven. Lefordíthatatlanok. A lefordíthatatlanság problémája hatványozottan látszik meditatív – például evangéliumi – szövegek esetében. De igaz ez régi nyelvemlékeinkre is, például az 1200-ból származó *Halotti beszédre*. Az ősi magyar nyelv sokkal tömörebb, többjelentésű volt. Például a *Halotti beszéd és könyörgés*ben szereplő „vimágygyuk” kifejezés jelentése: imádjuk, de jelenti azt is, hogy imádkozzunk érette, jelenti azt is: kérjük őt.

Látok valamit. Ezt fogalmakkal fejezem ki – utólag. A két fázis közötti különbség és átmenet alig észrevehető, hiszen az észlelés és az észlelés tárgyának megnevezése igen gyorsan történik meg bennünk. Megfigyelni ezt a folyamatot talán csak akkor lehet, amikor valamit nem tudunk megszokott fogalmainkkal megnevezni. Ilyenkor van egy tapasztalható határmezsgye, melyet a figyelem megtapasztalhat saját működéséből. Kész fogalmak nélkül is van ott valaki, aki most nem megszokottal találkozik – ezért keres, figyel, gondolkodik. Bár a tapasztalás így sem tudja elhagyni a duális világot: a megszokott fogalmak helyett a nem ismert fogalmi jelleg válik a figyelem tapasztalásává.

*

Az észlelést kellene tapasztalnom, nem az észleltet. Ameddig a nyelv szokásaitól nem tudom megszabadítani figyelmemet, nem tudom elhagyni a megszokott, észlelt,

duális világot – a jelenség: „én látom azt!”, mely mindenkor múltbeli történésről árulkodik –, azaz a duális tudatot. Tudatom szintje nem változik. Észlelésről igazán csak akkor beszélhetünk, ha az észlelés válik tapasztalássá. Ez csak a jelenben történhet. Most. Mindig most. A feladat tehát az: váljék jelenléti tapasztalássá az észlelés. Ameddig a közönséges észlelés két fázisa közül az első nem válik tapasztalássá, addig ez nem valósítható meg. Jól látható, hogy ez a mai ember számára nem adottság.

Az észlelés első fázisának tapasztalása csak hosszú gyakorlás nyomán érhető el. Méghozzá úgy, hogy valami mást gyakorlunk először, mint magát az észlelést. Az észlelés ugyanis nem tud a tudat témájává válni, hiszen mindig az *észlelt* tolakszik oda helyette. Nem mondhatjuk magunknak, hogy ne nevezzük meg a rózsát, amikor már régen rózsát látunk, nem mondhatjuk, hogy ne gyönyörködjünk benne, nem mondhatjuk, hogy egész lényünk valami olyat tegyen, amit csak elméletileg, tehát csak absztrakt módon tudunk kitalálni. Hiszen hogy magáról az észlelésről tapasztalatokat szerezzünk, és ne csupán utólag töprengjünk róla, tudomásul kell vennünk, hogy a kettősség – azaz: „én látom azt” – a mai ember életének alapja. Ezt figyelembe véve kell tehát elindulnunk egy magasabb érzékelés irányába.

Ahhoz, hogy az észlelés eleven tapasztalásához hozzáférjünk, mindenekelőtt el kellene hagynunk a szavakat. Hogyan tegyünk? Miként a fenti gondolatmenetből láttuk, az ember nem tud eltekinteni attól, hogy megnevezze a látott, érzékelt valóságot. Kiindulópontunk tehát ez.

A gyakorlat témája egy ember készítette tárgy, amelynek segítségével figyelmünkről próbálunk tapasztalatokat szerezni. Azért nem választunk ennél nehezebben átlátható témát, mert az ember alkotta tárgyakról tudjuk, értjük, mire valók, a természeti lények, például a növényvilág mire-valóságát (funkcióját) viszont nem értjük. Mivel a figyelem új erőit kívánjuk aktivizálni – választott témánknak egyszerűnek és semlegesnek kell lennie számunkra.

A figyelem szétszórtságának tapasztalása megrendítő élmény. Az ember fölfedezi, mennyire nem ura önmagának. Az asszociációk sokasága elvon minket attól, hogy valóban arra tudjunk figyelni, amire akarunk. Külön nehézséget okoz, ha nem tudjuk magunk elé képzelni a tárgyat, amire figyelni szeretnénk. Sokévi gyakorlás szükséges ahhoz, hogy valaki figyelmi szokásain változtatni tudjon. Az asszociációk önálló életet élnek az emberi tudatban, szeretjük szabadon hagyni őket. A tudat gyakorlatait érintő talán legélesebb tiltakozás, amikor valaki a gondolkodás spontán folyamatainak megzavarásától fél. Pedig valójában nem ettől kellene félnünk, hanem épp az ellenkezőjétől, attól ugyanis, hogy az élet során folyamatosan szabaddá váló megismerő erőket nem használjuk, nem megismerő erőként vesszük igénybe. Ettől gazdátlanává válnak, megszokott, egyre erősödő szokásformákká lesznek. Épp azért, mert az igazi én – mely a figyelemmel azonos – nem használja őket. A figyelemnek jelen ideje van – a gyerek (bár nem tud róla) mindig ebből él, a felnőtt is, ha a figyelem képességét újból elsajátítja.

Szeretünk szokásainkhoz ragaszkodni. Dédelgetjük, szívesen éljük át őket újra, mert kellemes és könnyű, másodszor, harmadszor már minden nehézség nélkül megy. E szokások révén egy második természetet építünk magunkban, ami akkor is „működik”, ha nem figyelünk rá. Ez okozza, hogy figyelmünket nem tudjuk szabadon használni. Ez okozza, hogy a világ nem beszél – monológjaink túlharsogják.

Mindezeket a kötött formákat, formáltságokat fel kellene oldania az embernek, ha üres és elfogulatlan figyelemre törekedne, hogy a figyelem ne miattunk ütközék akadályokba, hogy *a valóság ne attól legyen megismerhetetlen, mert mi vagyunk alkalmatlanok rá.*

Az egészséges felnőtt figyelme a gyermeki figyelemre hasonlít. Természetesen a gyerek nem tudja, hogy képes előítélet nélkül, elfogulatlanul figyelni. (Ha tudja, akkor már nem gyerek.) A felnőtt viszont tudja, hogy erre nem képes. És épp az a feladata, hogy újra megtanítsa magát látni. Ha eredendően minden menne, ha látna – nem tudna a látásról. Ahhoz, hogy valaki felfedezze, hogy lát – el kell veszítenie a „látás” adottságát. A látásét? Alighanem arról van szó, hogy egy más szinten kell a látás tudatra ébrednünk. Látóvá kell lennünk. Pontosabban: tapasztalóvá a látásban.

*

Ne növényekre figyeljünk kezdetben – hiszen mire-valóságukat nem értjük –, hanem ember készítette tárgyakra. Ezek állnak legközelebb hozzánk, mert értjük, mire valók, értjük, mi a funkciójuk, mire használjuk őket. A gyakorlat voltaképpen csak ürügy, hogy a figyelem intenzívebbé váljék. A gyakorlat második lépcsőjében a szavak feleslegessé válnak, és eljuthatunk a szavak nélküli érzékeléshez. Ez az a szint, amikor az észlelés gyakorlása aktuálissá válik. Ugyanis az észlelés a maga tapasztalható valóságában az *érzékelő érzés* szintjén van. Az érzésekhez – nem „nekem jó” vagy „nekem rossz”, önös érzésekről van szó, hanem *tiszta érzésről* – csak úgy juthatunk, ha a tudat képes tagolni az érzésekben szavak nélkül. Bármily különös, a szavak duális szintje épp *tagolni* tanít meg minket.

Minden növény külön érzés-minőség, más-más érzés. Az érzés eredendően hozzáférhetetlen számunkra, ám, ha a figyelem kellőképpen intenzív, és le tud mondani a szavakról – képes megmaradni a láthatóban. Mindig ez történik, csak nagyon hamar rácsapunk szavainkkal, megakadályozzuk a jelenléti tapasztalást. Épp a nevesítésben vannak lekötve azok a megismerési erők, amelyekkel a növényi életet érzékelhetjük.

Nézel egy követ. S egyszer csak megfeledkezel magadról. Ott vagy. Az vagy. Amikor ez megtörténik, a figyelem ottléte félelmetes a tapasztaló számára, mert az önmagam-ézés elhagyásával jár. Az „ottlét” – nem önérző, szavakba még csak nem is foglalható, mert épp a szavak elhagyása nyomán jött létre. A kettősség-tudat elhagyása ez. A kövek – jelentések. Lények. A kő a legmélyebb titok, legmélyebb jelentés. És egyszerre megérted: ezt a zárt magányt, a kő magányát senki nem tudja feloldani-elolvasni rajtad kívül. Bizonyos: „sóvárogva várja Isten fiainak eljövetelét”. Isten fiai azok, akik ezt a titokba zárt nyelvet képesek olvasni, azonossá válni azzal, aki a jeleket létrehozta. Ez a lehetőség ma csak az emberben valósulhat meg. Bizonyára fölmerül a kérdés: mi szükség van erre? Mi az értelme?

*

A természet magánya nyilvánvaló. Szöveg, mely törvények szerint jött létre, létét törvények mozgatják. Az ember használja a természeti világ jelenségeit – de róla semmit nem tud. A biológus sem tud róla semmit. Nem érzékeli ugyanis azt az életet, mely a természetet teremti, élteni, életben tartja. A teremtő életerőről mindig lemaradunk. A *most* szintjéről. Ennek következtében senki nincs, aki eredendően, adottságként képes lenne elolvasni ezt a gigantikus méretű szöveget. A természet

különböző szintű jelei egy hatalmas, egymással összefüggésben lévő nyelv részei. Van-e e nyelvnek értelme? A kérdést csak az tudja fölteni, aki kérdezni tud, aki értelemmel bír, aki képes *értelmet adni* e nyelvnek, melyet *eredendően nem ért*. A nem-értés értelme: menj utána kérdéseidnek, a természet talányaira magad add meg a választ, úgysem teszi meg helyetted más! Ha őszinték vagyunk magunkhoz, világos, hogy minden ember egyedül van ezzel a problémával. Nem lehet ugyanis továbblépni az adott helyzeten, azaz: az adott tudaton individuális elhatározás és akarat nélkül. A jelen helyzetnek épp ez az értelme.

A természet működését tehát az élet szintjén nem értjük, csak használjuk belőle, ami nekünk jó, kellemes, hasznos. A tapasztalat azt mutatja: ez a haszon-elvűség a Föld kifosztásához vezet, hosszú távon az emberiség életfeltételeinek ellehetetlenülésével jár. A természet jelez: ózonlyukkal, fokozódó felmelegedéssel, folyók elszennyeződésével, erdők pusztulásával, városok emberi életre alkalmatlan levegőjével, állatfajok elszaporodásával és kipusztulásával, meteorológiai jelenségek kiszámíthatatlanságával, és még bizonyára sok minden mással is, amit e sorok írója nem tud, nem lát. De amit lát, az épp elég ahhoz, hogy azt mondja: bizony, ha változatlanul csak használni fogja az ember a természetet, ha a továbbiakban is csak kirabolja, ha önző módon magáénak fog tekinteni mindent, ami ebből a gigantikus nyelvből számára felhasználható, akkor egy olyan „intelligenciát” szabadít a világra, amilyen eddig még soha nem volt. És pedig azért, mert ez az intelligencia abból a mulasztásból lesz, hogy nem értjük azt, amit érthetnénk; kisajátítunk valamit, amihez nem tudunk adekvát módon, adekvát értelemmel kapcsolódni. Úgy részesedünk a természeti világ valamennyi, számunkra felhasználható tényéből, hogy nem értjük, milyen módon változtatjuk meg az *egészet*, ha beleszólunk ennek a sokszólamú, *összefüggő* valóságnak a működésébe. A mulasztás abban áll, hogy az emberi lény, és egyedül ő rendelkezik e földön azzal a lehetőséggel, hogy a természet életét megértse. Ami számára kérdés, azért lett, hogy megadja rá a választ. A természet, melynek folyamatai talányként állnak előttünk, épp azt kéri az embertől, attól a lénytől, akinek szolgálatára jött létre az egész „szöveg” – tegyük hozzá: értelmes szöveg! –, hogy végre érzékelje, azon a szinten értse, mely szinten a természeti valóságok valóban mondanak valamit. *Ehhez az ember tudati szintjének meg kell változnia*. Szent Pál mondja: „Mert a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését. Mert a teremtett világ hiábavalóság alá vettetett, nem önként, hanem azért, aki az alá vetette. Azzal a reménységgel, hogy maga a teremtett világ is megszabadul a rothadandóság rabságától az Isten fiai dicsőségének szabadságára. Mert tudjuk, hogy az egész teremtett világ egyetemben fohászkozik és nyög mindidáig.” (Pál levele a rómaiakhoz, 8,19.-22.)

Isten fiai mi lennénk.

Mi lehetnénk.